

فقر و توسعه روستایی

www.ketab.ir

تألیف :

دکتر رضا منافی آذر

(دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی)

دکتر محمد ولانی

(دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی)

سرشناسه	: منافی آذر، رضا، ۱۳۶۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: فقر و توسعه روستایی / رضا منافی آذر، محمد ولایی.
مشخصات نشر	: کرج: جهاد دانشگاهی، واحد خوارزمی، انتشارات، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۱۸۳ ص: مصور، جدول.
شابک	: ۴۰۰۰۰۰ ریال 6-15-978-622-7603
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۷۵ - ۱۸۳.
موضوع	: فقر
موضوع	: Poverty
موضوع	: عمران روستایی
موضوع	: Rural development
موضوع	: فقرای روستایی
موضوع	: Rural poor
شناسه افزوده	: ولایی، محمد، ۱۳۶۵-
شناسه افزوده	: جهاد دانشگاهی، واحد خوارزمی، انتشارات
رده بندی کنگره	: ۷۹HC
رده بندی دیویی	: ۴۶/۳۳۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۴

انتشارات جهاد دانشگاهی واحد استان البرز (خوارزمی)
 شابک: ۶-۱۵-۷۶۰۳-۶۲۲-۹۷۸
 ISBN: 978-622-7603-15-6

عنوان کتاب : فقر و توسعه روستایی
 تالیف : رضا منافی آذر / محمد ولایی
 طراح جلد: بابک شریف زاده
 نوبت چاپ : اول- تابستان ۱۴۰۰
 شمارگان : ۳۰۰ نسخه
 قیمت : ۴۰۰۰۰۰ ریال

آدرس ناشر:

- کرج، خیابان شهید بهشتی، دانشگاه خوارزمی، طبقه همکف ساختمان مرکزی، معاونت فرهنگی جهاد دانشگاهی واحد استان البرز (خوارزمی): تلفن: ۰۲۶-۳۴۵۰۵۱۵۱.
- تهران، خیابان طالقانی شرقی، بین بهار و شریعتی، جنب بانک سپه، پلاک ۵۲، انتشارات جهاد دانشگاهی واحد استان البرز (خوارزمی): تلفن: ۰۲۱-۷۷۵۰۳۸۲۴.

این اثر مشمول قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف (ناشر) نشر یا پخش نماید مورد پیگرد قانونی خواهد گرفت

۱	 پیشگفتار
---	----------------

فصل اول: پردازش مفاهیم

۵	 ۱-۱ فقر
۸	 ۱-۱-۱- تمایز فقر و محرومیت
۹	 ۱-۱-۲- ابعاد فقر
۱۱	 ۱-۱-۳- انواع فقر
۱۴	 ۱-۱-۴- روستا و فقر
۱۹	 ۱-۲- توسعه
۲۱	 ۱-۲-۱- توسعه پایدار
۲۴	 ۱-۲-۲- توسعه پایدار روستایی

فصل دوم: شاخص‌ها و روش‌های برآورد فقر

۳۳	 ۱-۲- شاخص‌های فقر
۳۴	 ۲-۲- خط فقر و معیارهای آن
۳۶	 ۱-۲-۱- روش‌های برآورد فقر مطلق
۳۶	 ۱-۲-۲- رویکرد نیازهای اساسی
۴۰	 ۲-۲-۱- رویکرد نسبت غذا (معکوس ضریب انگل)
۴۳	 ۲-۲-۲- روش‌های برآورد فقر نسبی
۴۴	 ۱-۲-۲-۲- روش اندازه‌گیری براساس ۵۰ یا ۶۶ درصد میانگین مخارج خانوارها
۴۴	 ۲-۲-۲-۲- تعیین خط فقر براساس ۵۰ یا ۶۶ درصد میانه مخارج خانوارها
۴۴	 ۳-۲-۲- روش‌های برآورد فقر چند بعدی
۴۷	 ۱-۳-۲-۲- روش داشبورد
۵۲	 ۲-۳-۲-۲- رویکرد شمارش
۵۲	 ۳-۳-۲-۲- روش آلفا و فورستر (AF)

۵۵	۲-۲-۴- رویکرد آماری
۵۸	۲-۲-۵- نمودار ون
۶۰	۲-۲-۶- شاخص فقر چند بعدی با رویکرد قابلیت
۶۲	۲-۲-۷- روش تسلط
۶۲	۲-۲-۸- مجموعه‌های فازی
۶۷	۲-۳- شاخص نسبت افراد فقیر (نسبت سرشمار)
۶۸	۲-۴- شاخص شکاف فقر
۶۹	۲-۵- شاخص شدت فقر (توان دوم شکاف فقر)
۷۰	۲-۶- شاخص فقر سن
۷۰	۲-۷- شاخص کاکوانی
۷۱	۲-۸- شاخص فلاکت

فصل سوم: عوامل فقر و پیامدها

۷۵	۳-۱- عوامل فقر
۷۵	۳-۱-۱- عوامل اقتصادی فقر
۷۶	۳-۱-۲- عوامل اجتماعی فقر
۷۷	۳-۱-۲-۱- داروینسم اجتماعی و فقر
۷۷	۳-۱-۲-۲- فرهنگ فقر
۷۷	۳-۱-۲-۳- نظریه موقعیتی فقر
۷۸	۳-۱-۲-۴- عوامل اکولوژیکی فقر
۷۸	۳-۱-۳- عوامل فردی فقر
۷۸	۳-۲- عوامل موثر بر فقر روستایی
۸۰	۳-۲-۱- محیط طبیعی
۸۱	۳-۲-۲- محیط انسانی
۸۴	۳-۲-۳- محیط اجتماعی و فرهنگی
۸۸	۳-۲-۴- محیط اقتصادی
۸۸	۳-۲-۴-۱- نظام بهره‌برداری
۸۹	۳-۲-۴-۲- دسترسی به اعتبارات مالی
۹۱	۳-۲-۴-۳- سطح مدرنیزاسیون کشاورزی

پیشگفتار

فقر واژه‌ای چندبعدی، واقعیت و پدیده‌ای اجتماعی-اقتصادی است که روشن‌ترین شکل آن در کمبود درآمد و در عدم برآورده شدن نیازهای اساسی فرد و خانواده نمود پیدا می‌کند. فقر بیش از آنکه به تعریف و تحدید درآید پدیده‌ای ملموس و قابل رویت است که چهره عریان خود را عدم توانایی پرداخت هزینه نیازهای اساسی، سو تغذیه، بی سرپناهی و تحمل سرما، مریضی و عدم توان پرداخت هزینه‌های درمان، زباله‌گردی، فروش اعضای بدن و ... نمایان می‌کند.

در ظهور و نمود فقر و فقر روستایی عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی، اکولوژیکی و سیاسی نقش دارند. نظام‌های اقتصادی و سیاست‌های کلان اقتصادی حاکمیت، دسترسی به منابع طبیعی تولید، فرهنگ کار، اقلیم و ... در از بین بردن و شدت بخشیدن به این پدیده دائم‌الزمان تأثیر داشته و دارند. ممکن است عواملی که منجر به گسترش فقر روستایی می‌شوند، از منطقه‌ای به منطقه دیگر و یا از روستایی به روستای دیگر تفاوت داشته باشند. همین امر منجر به بروز تفاوت‌های فضایی در زمینه توزیع میزان فقر در مناطق روستایی بوده و باعث ایجاد الگوی فضایی متفاوت در این مناطق می‌گردد. تحلیل فضایی فقر در سکونتگاه‌های روستایی می‌تواند به شناسایی مناطقی که از شرایط نامناسب برخوردار هستند، کمک کند و با شناخت این مناطق و اتخاذ تصمیمات و سیاست‌های آگاهانه نابرابری را در فضاهای روستایی و منطقه‌ای کاهش دهد.

فقر نقطه مقابل توسعه بوده و در کشورهای در حال توسعه، بسیار بیشتر از کشورهای توسعه یافته است. اغلب کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه با مسئله فقر به‌ویژه فقر روستایی دست و پنجه نرم می‌کنند. بیش از ۷۵ درصد از فقرای جهان در نقاط روستایی سکونت دارند و در دنیا واژه «فقر» با واژگان «روستا» و «کشاورزی» قرابت زیادی پیدا کرده، به گونه‌ای که در کشورهای در حال توسعه، روستا و کشاورزی، تداعی‌گر فقر و محرومیت شده است. لذا سازمان‌های بین‌المللی، فقر در سطح ملی و بین‌المللی را در صورتی قابل کاهش می‌دانند که میزان فقر روستایی کاهش یابد. توسعه روستایی آنتی‌تری برای فقر روستایی است. استراتژی‌های مختلفی در مناطق مختلف جهان برای نیل به توسعه و از بین بردن فقر طراحی و اجرا شده و دستاوردهای قابل توجهی هم داشته است، اگرچه هنوز هم فقر و فقر روستایی تا ریشه کنی فاصله زیادی دارد. توسعه کشاورزی، توسعه صنعتی، توریسم، اعتبارات

خرد و از جمله رهیافت‌های اجرایی در این زمینه بوده است. برنامه عمران و توسعه سازمان ملل، برنامه توسعه هزاره از گسترده‌ترین اشکال مبارزه با فقر است.

برای نيل به اهداف معرفت‌شناسی فقر و شناخت انواع فقر، شاخص‌ها و روش‌های برآورد فقر، عوامل و زمینه‌های ایجاد فقر، استراتژی‌های کاهش فقر، کتاب حاضر در پنج فصل تنظیم شده است. برای هر یک از اهداف یادشده یک فصل جداگانه اختصاص داده شد. سعی شده است در نگارش و تدوین مطالب فصول پنجگانه از عبارات ثقیل خودداری کرده و مباحث با قلم ساده ارائه شود. باشد که مورد استفاده دانشجویان و خوانندگان محترم قرار گیرد. ادعایی بر کمال و پوشش تمام مباحث وادی فقر و فقر روستایی هم نیست. از خوانندگان محترم تمنا داریم نظرات اصلاحی خود را از نگارندگان دریغ نکنند.

فصل اول واژگان فقر و محرومیت را مفهوم پردازی کرده و فقر را از دیدگاههای مختلف دسته‌بندی می‌کند. سپس با ارائه تعاریف و مفاهیم توسعه و توسعه روستایی، ارتباط آن را با فقر مورد بحث قرار می‌دهد. در فصل دوم روشهای برآورد فقر و شاخص‌های کمی و کیفی آن بیان شده و تکنیک‌های پرکاربرد معرفی می‌شوند. فصل سوم نیز به بررسی عوامل مختلف اقتصادی و اجتماعی، محیطی بوجود آورنده فقر و فقر روستایی اختصاص دارد. فصل چهارم فقر را از دیدگاه ادیان مختلف، مکاتب جامعه‌شناسی و دیدگاههای اقتصادی و جغرافیایی بررسی کرده و شمه‌ای از نظریات مرتبط با فقر را معرفی می‌کند. فصل پنجم راهبردهای فقرزدایی و توسعه روستایی و استراتژی‌های کاربردی این زمینه را تشریح می‌کند.

مخاطبین این کتاب عبارتند از: دانشجویان جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، اقتصاد، جامعه‌شناسی، محققان فقر و توسعه و توسعه‌گران و علاقه‌مندان به مطالعات در زمینه فقر روستایی. در تدوین این کتاب از یاری دوستان و اساتید محترم بهره‌مند شدیم که از یکایک عزیزان قدردانی می‌کنیم. از آقای دکتر عیوض امینی بخاطر مساعدت‌هایی که در تهیه نقشه دریغ نکردند، سپاسگزاریم. از آقای دکتر محسن آقایی‌هیر بخاطر راهنمایی ارزنده‌شان و از اهالی بخش باروق شهرستان میاندوآب که در تحقیقات میدانی با گشاده‌رویی همکاری کردند قدردانی می‌کنیم. از انتشارات جهاد دانشگاهی خوارزمی که فرایند چاپ این کتاب را فراهم کردند نهایت امتنان را داریم.

دکتر رضا منافعی‌آذر و دکتر محمد ولانی

مرداد ۱۴۰۰ شمسی